

V 6
99

BR. VI 1^a

V b
99

Q. VI, 1^a

I, 84.

K 84

ORATIO INAUGVRALIS

PRO

INGRESSV IN COLLEGIVM ILLV-
STRE NATVRAE CVRIOSORVM
IN GERMANIA

QVA SIMVL PENSVM SOLVITVR:
DE

TERRA MIRACVLOSA
SAXONICA
AN STEATITES SIT?

PER

JVLIVM ERNESTVM DE SCHV'TZ

EQVITEM ET ACADEMICVM CVRIOSVM

DICTVM

PHILOMTOREM

HAEREDITAR. IN ERDMANNSDORFF & C. REGIO-ELECTORA-
LIVM SAXONICARVM PRAEFECTVRARVM AVGVSTO-
BVRGI ET FRANCKENBERGAE CAPITANEVM
PRAEPOSITVM.

FRIDRICOSTADII,

EX TYPOGRAPHEO HAGENMÜLLERI.

*Don des G. des Landesherrn
Friedr. Christoph*

ORATIO INVOCANS
IN COMPLESSU
SINE NATURA QUOSQVE
IN GERMANIA
QUA ERAT PRIMUM SOLUTIV
DE
TERRA MIRACULOSA
SAXONICA
AN STATTES SIT
PER
JULIUM ERNESTUM DE SCHVITZ

FRIDERICSTADT
IN TYTOGRAPHICO HAGENBUERRE

§. I.

Praripit Saxonia Electoralis multis aliis Regionibus palmam quam felicissime, & inter plurima alia benignissimæ matris, Naturæ, dona, magna aris vi, in omni genere, abunde eminet & affatim satisfacit. Ne tamen aliquis sententiam nostram in dubitationem adducat, Vos omnes compello rerum Mineralium & officinarum metallorum peritos, & testes constituo locupletissimos certissimosque. Annon incredibilem, cum terrarum Saxonicarum varietatem adspicitis, lætitiâ exinde capere soleatis? Annon tam innumeri & variando delectantes, nobilium ignobili-umque lapidum thesauri & marmorum apparatus, quem quidem in Italia PLINIVS, ob vesanam luxuriam, quæ suo tempore inde orta est præcipuam morum insaniam salutavit, vos in jucundam admirationem rapere possint? Non dubito fore. Quodsi vero dubitetis, ad illos qui in pingendi arte clare excellunt aut ejus subtilitatem exercent, provocabo. Illi sunt qui testimonia perhibent publica, ubicunque in terris Saxonice variegata pigmenta ad imagines aliasque picturas effingendas pulchre idonea offendunt. Alia quidem adhuc satis firma adfunt demonstrationum argumenta; sed ad specialiora quædam progredior testimonia. Margæ & lithomargæ divitias, quis quæso est,

dem conjecturis aberasse sentimus; Multum enim Physici inter se certant & adhuc, ut vulgo fari solent, sub iudice lis est, cujusnam præcipue auctoris sententia veritati propior sit? Qua tamen in re ne unius tantum parti inhæreamus, Lectorem benevolum inprimis ad Librum, quem §. I. excitavimus, deinde ad alia in hoc genere erudite elaborata, scripta relegabo. Ita auctor magnificus loco citato ⁽³⁾ titulo Lithomargæ eloquitur. „ Nobis nunc in fine tractationis de „ terris dubiis constitutis, ultimæ imprimis glebæ, pauca tantum de „ terra miraculosa Saxoniz dicta differendi commodam præbent occa- „ sionem. De hac terra peculiarem CHRISTIANVS RICHTERVS, „ (Saxoniz Electoralis Miraculosa Terra, oder des weltberühmten „ Churfachsens bewundernswürdige Erde, wie selbige durch Gottes „ Gnade und verliehenen Bergwercks: Verstand auch unermüdetem „ Fleiß entdeckt worden. Schneeberg 1732. 4.) edidit libellum, & „ omnes in eo delineatas & vivis coloribus depictas glebas, simul „ cum aliis, nitide præparatis & politis, in Regium Museum deposuit, „ quæ non ultimum inter collectas terras merentur locum. Ipsa ta- „ men hæ glebæ cum sola tantum colorum diversitate sese commen- „ dent, ampliorem nostram descriptionem exigere vix videntur, im- „ primis cum ante nominatus auctor eas jam studiose satis descripserit, „ & varios gemmarum colores ipsis attribuerit.“ Quo vero eo me- „ lius patefcat, quamnam de his terrarum opinionem fovent, ipsa ejus in præfatione exposita verba proferre liceat. „ Es ist diese Erde eine „ Generation von der gemeinen Erde, die ebenfalls durch die Influenz „ der unterirdischen subtilen mineralischen Wässer vermittelst des un- „ terirdischen Feuers coaguliret und generiret wird, auch sich als eine „ Mut-

(3) Terræ Musei Regii Dresdensis descriptæ, a D. C. G. Ludwig, Lipsiæ ex officina Gleditschii A. O. R. M. DCC. XLIX.

„ Mutter zeigt, woraus endlich ein compactes Wesen, entweder ein
 „ Marmor oder Edelgestein, mit der Zeit zu hoffen, massen die Illu-
 „ mination und die in natura vorhandene Stücke solches theils zeigen,
 „ theils der Edelgesteine und Marmor Kläre und deutliche Farben an
 „ den Tag legen.“ Nos vero hisce momentis in omnibus assentiri
 non possumus; sola namque hæc in Lithomargas induratio satis clare
 nondum ostendit, quousque marmoream, ne dicam gemmarum du-
 ritiam, tractu temporis, & cooperantibus subterraneis causis, hæc ter-
 ræ acquirere possint? Licet enim alia subterranea Saxonix loca non
 contemnendum lapidum pretiosorum, qui omnes in Regio asservan-
 tur Museo, apparatus prodiderint, & his adhuc temporibus ostend-
 ant, qui sane ulteriorem exigit naturæ indagatorum disquisitionem;
 num tamen hæc ipsa miraculosa dicta terra, eodem, ut alii, modo sit
 comparata, ut prædicatas de ea subire queat mutationes, me quidem,
 cum res ipsa experientia uberiori comprobata non sit ignorare pro-
 fiteor. Sufficiet itaque, ut pro operis nostri ratione, in simplici hujus ter-
 ræ, quam dedimus, enumeratione acquiescamus.

Ad historiam hujus terræ quod spectat, primus quidem, qui eam
 invenit, locum, in quo reperiatur studiose celavit; ulterior tamen
 naturæ curiosorum, disquisitio detexit; Multi vero erroneam habue-
 runt opinionem, hanc terrarum speciem in marmoris potissimum lapi-
 cidinis in præfecturis, Zwickaviensi, & Wiesenburgenfi sitis, Wil-
 denfeldensi, Kalckgrunensi, Schoenaviensi, nec non ad pagos Chaus-
 dorff & Planiz deprehendi, atque ad marmora sic dicta serpentina po-
 lienda, commode adhiberi posse.

§. IV.

Si Musei illius Richteriani, Lipsiensis auctorem consulo, ille
 hanc nostram terram miraculosam, non nisi in eo tractu, quo mar-
 mo-

mora fodiuntur, nempe Wildenfeldensi, sitam & absconditam esse narrat: Verum tamen vero SCHULTZIVS quidam medicinae Baccal. & Practicus in Regia Urbe Dresdensi haud incelebris & qui jam dudum editis scriptis, naturam excutientibus, clarus est, paulo accuratius Terræ nostræ locum natalem investigavit & perscrutatus est ⁽⁴⁾ hæc in verba erumpens: „Qui terram miraculosam primus in medium „protulit auctor, ejus solum natalem ita celaverat, ut neque vivente „illo, neque diu post mortem ejus in apricum poni potuerit; usque tan- „dem aliquot abhinc annis circa Planitium, prope Zwickaviam, in præ- „dio judiciali per quædam strata terræ, vel magis in venis, reperiretur.“ Cui sententiæ id pace auctoris subjiciam, hanc nostram terram non in fratris (Flögen) sed potius in angustiis venis, in terrarum planitiem se extendentibus, cognito loco progredi, quemadmodum FRENZELIVM supra laudatum in testimonium provocare possum, qui mihi præsentem regionem & venas has ad oculos demonstravit.

§. V.

Quamquam igitur arbitrio B. RICHTERI Schneebergensis, id indulgendum largiar, ut rem a se primo detectam, arbitrario etiam nomine insigniret, & materiam nostram substratam, Terræ titulo ornaret: potiore tamen jure eandem ad lapidum classem referendam esse arbitror. Physicorum enim principia subtilius introsipientes, invenimus, quod omnes una simulque datæ, relatæ & determinatæ notiones primæ & secundæ, de Terrarum & Lapidum differentiis, ita comparatæ sint, ut non possint non, discrimen aliquod specificum, quod utraque concreta distinguit, pati. Plura rationum momenta in sequentibus dabimus, ut hanc nostram confirmemus sententiam: antea

(4) Neue gesellschaftliche Erzählungen für die Liebhaber der Naturlehre, der Haushaltungs-Wissenschaft etc. zweyter Theil p. 266.

vero RICHTERI descriptionem sententiamque propriis conceptam verbis, sed ex germano idiomate in latinum translata communem faciamus, oportet, quo postea exinde opposita juxta se posita magis elucefcant.

Jam quidem Auctoris instituti ratio postulare, ut de origine & generatione hujus miraculosa terrae prolixior paulo & magis fundatam notitiam traderet; verum tamen, cum se ipsum nec eruditum, nec Physicum esse, liberius profiteatur, veniam hac ex causa benevoluntate lectorum eidem concessurum esse, sperat. Interim pro judicii sui modulo, in hisce symbolas suas colligit: Hanc quidem terram ex terra universali primigenita, oriri, colorum vero productionem, pari ratione & modo fieri, sicuti in lapidibus nobilioribus sive gemmis, aliisque metallis nasci solent. Quippe quae omnia concreta, subterranea, ex sententia PLATONIS, per animam mundi, & mentem divinam, vel per certam & communem aliquam virtutem, vivificam & spiritualement, ex astris coelestibus ortam, in mundo, & singulis ejusdem partibus, divina vi perfici, & ad uniformem effectum ortumque novorum colorum in materiam & formam influere & gigni credit. Ad similitudinem, quam Professor ille ANGLUS, THOMAS NICOLS, in opella sua de lapidibus pretiosis p. m. 5. 6. & 7. curiosius proposuit; Cui tamen terrae nostrae a miraculo nominatae, ipsa aquae subterraneae calorque subterraneus, non parum conferunt. Ut taceam QVERCETANVM originem, tam multorum colorum energiae salis ammoniaci tanquam natura spirituosissimi & vivificantis salis, tribuisse. Pariter alios statuere, omnes & singulos colores ex duobus coloribus naturalibus, albo nimirum & nigro, oriundos esse, sive ex luce & tenebris, quam in rem exemplum iridis allegant, in qua ex varia lucis

B

&

& tenebrarum commixtione, quam plurimi colores producerentur. ROBERTVS BOYLVS scripsit: omnes colores externum esse ornamentum, quod Deus creaturis pro distinctione indidisset, & quod ii colores ex specifico cujuslibet semine generarentur, & exinde forma externa exiret, & quod sal ammoniacum ceu natura optima Balsamum, plurimum tribueret. Atque ad hanc sententiam auctor terrae miraculosae, ex intellectu a Deo eidem concessio, accedit, & sicuti eandem terram studiosius observavit, ita plenarie existimat, tam situationem montanam, quam tempestatum rationem, variaque imbrium & pluviarum genera, in ejus nascentiam & originem consentire.

§. VI.

His quidem ipsis, quæ RICHTERVS noster Schneebergensis haecenus peroravit, & in majorem adhuc campum extendit, valorem nullo modo demtum esse volumus, sed potius concedamus licet, ut suo quisque sensu abundet: Attamen vero, priusquam terram nostram miraculosam, argumentorum pondere convicti, inter lapides numeramus, necesse erit, ut somnia eorum, qui sibi terras & lapides, non nisi synonyma esse, imaginantur, discutiamus. Hæc enim doctrina falsa & erronea est, neque, ut existimo, ullo rationis sensu ferenda, nisi omnia & singula concreta naturalia & creaturas ipsas confundere velis atque permiscere. Si enim ista hypothesis tam absolute accipienda esset, merito sane huc usque allegata verba, ex RICHTERO translata, nulla essent, aut a nostro scopo longe aliena. Aptant profecto isti novatores quadrata rotundis, neque minus inter physica quam chymica principia discernunt. Sed quomodo, dicis, fiet? Referam: Qui lapideam & terream substantiam, unam eandemque docent esse, ut scilicet unum quodque ex his duabus materiis creatis, aut ad lapides, aut ad terras respicias, pro una materia substrata sumant,

mant, neque iterum generice dividant: illi certe non audiunt, quando frator lapidem super lapidem ponit: & non distinguunt arenam ab alia inmunditie in cibis. Sed ad circulum: Terra, quoad physicam definitionem, est substantia pura puta mineralis, cujus corpuscula non invicem uniuntur, quia particulis omnino ad unionem necessariis, destituitur. Lapis, physico sensu sumtus, est substantia mineralis dura, cujus particula vel corpuscula, immediate connectuntur, nec malleo ductilia sunt. Hinc non facile possunt lapides liquari, terræ possunt; et si illæ etiam possunt, in vitra mutantur facilius, terræ difficilius. Terræ si chymicè considerantur, aut metallicæ, aut vegetabiles sunt, aut animales. Nam ex destructione tam vegetabilium quam animalium, eadem subnascitur terra, quæ illa est, cui vegetabilia increfcunt: ex destructione autem metallorum, nascuntur terræ disparis qualitatis, & a terra communi alienæ, quales sunt terræ figillatæ, Boli, Cretæ, &c. Ita etiam lapides variorum generum sunt, & pro diverso usu, etiam diverse, nunquam vero, ut terræ ipsæ vegetantes adhibentur a genere humano. CARDANVS ⁽⁵⁾ eorum quinque genera numerat, & sunt, gemma, marmor, cos, filex, & saxum. Alii ita dividunt: sunt aut nobiles aut ignobiles, pretiosi & minus pretiosi, seu viles, rariores & vulgares, aut veri aut spurii, perfecti & imperfecti, ad quorum fortem terra nostra miraculosa referri videtur. Meminit hujus terræ & sententia sua paulo propius nostræ accedit, Vir in rebus naturalibus experientissimus Dn. D. LVTHERVVS Physicus Freybergensis ⁽⁶⁾ hæc prodens: Terræ insipidæ & inodoræ sunt macræ, tum lapidescentes margæ, rubræ, carneæ, albæ, variegata, quas terræ miraculosæ nomine proponit RICHTERVVS Schneebergæ. Quale, quod enim concretum naturale, ad hanc vel illam differentiam specificam

B. ij

lapi-

(⁵) L. c. Lib. VII. de Lapid. (⁶) Histor. Natur. Fossil, Cap. de Terris.

lapidis vel terræ proximius accedit, illud etiam ad hanc vel illam genericam substantiam referendum est potius, quam ut dicere possis, utrumque unum idemque esse. Illud quidem ambabus concedimus manibus, universam naturam a Deo ex Chao illo fluido terreo primum factam esse; porro omnia corpora naturalia, magis minusque compacta, animalia, vegetabilia & mineralia, per artem chymicam iterum solvi et resolvi posse, sicque in terram abire, ex qua creata sunt: deinde quodsi id hominibus concessum est, tanto magis Deum quotidie id, ad circulum naturæ conservandum, efficere, & ultimo illo die, in momento, per verbum suum, hoc ipsum systema mundanum, in nihilum reducturum esse. Nobis vero hominibus, qui in mundo creato vivimus, non licitum est, ut per saltum aut jocum, ex una, sapientissime producta substantia, in alteram, sine discriminis & iudicii modulo infiliamus: aut ut subjecta in se & ex rei natura diversa *ἄλλογως*, pro uno simplici habeamus, atque ordinem naturæ invertamus.

§. VII.

Atque, ut tandem ad eas positiones, quibus distinctionem inter terras & lapides, tollere laborant aliqui auctores, per literarum monumenta cateroquin satis clari, veniamus: primo celeberr. Consiliarium DE JUSTI in scenam producimus, qui ⁽⁷⁾ hac occasione ita differit:
 „Non opus habemus ut ex lapidibus & terris duas peculiare & a se
 „invicem distinctas, classes formemus. Terræ præbent fundamen-
 „tum lapidibus, & quotidie adhuc videmus, sicuti nullatenus negari
 „potest, quomodo ex terris lapides fiant: simili ratione ex lapidibus,
 „partim per tempestatam mutationem, partim per aëris efficaciam, jam
 „per contritionem, jam per ignem insigniter inflammantem, terræ fieri
 „possunt, multæque terrarum species, quas cernimus, manifeste ean-
 „dem

(7) Grundriß des gesammten Mineral-Reichs, p. 193. & 361.

„dem agnoscunt originem. Brevibus, lapides & terræ unius sunt natura & indolis veluti proprietates omnium lapidum & terrarum, facile in unam classem referri possunt.“ Hunc conceptum operosus ille Chymicus Berolinensis per Europam alias notissimus POTTIVS suffulcire nititur aliquo loco ⁽⁸⁾ ita scribens: „Lapides nihil aliud sunt, quam ipsæ terræ, quæ mediante glutinosa materia, vel fluxu quodam igneo, solide compactæ sunt, fere ad illum modum, quo terræ liquatæ lapidescunt, & lapides contriti & terfi, iterum in terras concedunt.“ Quanquam vero horum quidem virorum plurimo rerum usu peritorum, ingenia eo, ut decet, applausu veneror: non tamen inficiari possum, e contraria parte me variis adhuc agitari dubitationibus, quæ, quo minus sententiam eorum apprehendam, permittunt. Ponamus, liceat, collectiones quasdam methodo quadam systematica, egregie dispositas esse: vultisne, Vos, Viri Excellentissimi, per pulcherrimas istas Gazas, ex durioribus nobiliorisque generis lapidibus conflatas, varia pulverum atque terrarum cinerum ve spurcitie commistas, aut consperfas, intueri, ubi illas invenietis? Nonne easdem confusas, & extra ordinem positas esse jure sentietis? Attamen ex vario eorum usu mechanico, forsitan differentia specifica eminentius elucescet. Proinde quæro, utrum ex duris arenarum lapidibus potius, an ex mera collabescente terra ædificia vestra magnifica extrui velitis? Quanquam ex arena lapides & ex lapidibus arenam oriri negare nullus queam.

Tandem nosmet ipsos homines, uti & universum animalium regnum, originem e terra trahere, (nec ad sententiam Ovidii ⁽⁹⁾ ficta fabula, de Deucalione, a lapidibus oriundos esse, quoniam homines sapius duri & lapidei cordis sint:

B iij

In-

(8) Chymische Untersuchungen p. 2. (9) Metamorphos. fab. VII. v. 414.

*Inde genus durum sumus, experiensque laborum,
Et documenta damus, qua sumus origine nati.)*

itemque nosmet ipsos iterum in terram, per elementarem vim converti, quis est, quem fugiat? Hinc pulverem se vocat pater creditum Abraham, ⁽¹⁰⁾ argillam Esaias, ⁽¹¹⁾ & lutum Paulus. ⁽¹²⁾ Meum vero ordinem systematicum, si modo de homine modo de Argilla, modo de limo, turbato stylo agerem, omniaque in una classe primaria tractarem, vel facilius commiscerem, laudari & approbari posse, minime gentium unquam crediderim. Profecto argilla, limo & terræ lapidique specificæ, ut insint differentiæ, ex natura rei necessarium ducimus. Quas nunc etiam differentias in sequentibus paragraphis, per aliquot experimenta, cum terris instituta, enucleare atque exprimere, animus est.

§. VIII.

Primum nulla puraputa terra, aquæ, & fluido aqueo, veluti lapis facit, arte compactus, resistit: neque deinde lapis, ut terra, digitis conteri potest. Quibus solum ex phœnomenis, intaminata ratione, concludere fas est, ambo hæc concreta naturalia & mineralia, ubique terrarum ante pedes quidem nostras posita, in duas præcipuas & singulas classes, dividenda esse, nec illum qui hoc discrimine utitur, ex æquitate vituperari posse. Cæterum inclitus quidam naturæ scrutator mihi non displicuit, cum in Tentamine Novæ Mineralogiæ, lapides, terras induratas, & meras terras tantum pulverulentas vocaret. Ita enim in verbis sumus faciles, si modo in re conveniamus; præstat quod ille Auctor, cujus nomen referre mihi non integrum est, præterea semper & ubique inter terras & lapides, omnes notas charac-

(10) Genes. XIII. v. 27.

(11) Es. Cap. LXIV. v. 8.

(12) Rom. IX. v. 21. It. Job. X. v. 9.

sterificas determinet. Interea quod ad meam studendi rationem attinet, hisce quoque ingenue & cordate profiteor, quod meos, in physicis rebus profectus, non tanti habeam, ut ex præjudicio aliquo arrogantia mihi id sumam, ac si totam rem acu tetigerim, neque opiniones meas fortuitas, pro argumentis profundis assumendas laxo iudicio obrudo: profunde vero magis, ut tractationem de lapidum origine exhauriat benevolus lector, ex animi sententia opto atque precor. ⁽¹³⁾

§. IX.

Alios inter rerum mineralium indagatores, omnino LEHMANNVS Med. Doct. celebris, laudem meretur, quod in libro pererudito ⁽¹⁴⁾ terram ita descriperit. „Quod sit corpus simplicissimum, in igne persistens, siccum durumque, attamen fricabile, odoris & saporis expers & plane insolubile.“ Quæ sane descriptio etiam cum illa in Tentamine Novæ Mineralogiæ sub Notis communicata convenire videtur: „Terra sunt corpora mineralia minus ductilia, & maximam partem in aqua vel oleo insolubilia, neque de sua substantia interna, per ignem fundentem aliquid admittentia.“ Innumeras adhuc alias terrarum definitiones, exceptis iis, quas jam supra §. VI. dedimus, recensere possemus, si præfixus scopus exigeret: quoniam vero plurimæ earum ideæ claræ & distinctæ, quæ definitionem ingredi debent, ex difficili Chymia petita sunt: Analysis autem chymica ad forum nostrum physico-minerale proprie non attinet; istis ambagibus nos facile superfedere posse, non dubitavimus. Ejusmodi potius notas eligimus essentielles, quæ ex templo in conspectum veniunt, & facilius sensu interno capiuntur; quas inter, præ multis aliis, e libro illo commode elaborato, & sæpius excitato, nobis perplacent. ⁽¹⁵⁾ Sunt vero
hujus

⁽¹³⁾ Neue gesellschaftliche Erzählungen, 1ster Theil, p. 71. It. Zweyter Theil, p. 316.

⁽¹⁴⁾ Abhandlung von Metall-Müttern, p. 44.

⁽¹⁵⁾ Neue gesellschaftliche Erzählungen, 2ter Theil, p. 316.

hujus tenoris verba germana: „Erde ist alles lockere Zeug, welches sich
 „zerreiben läffet, welches im Wasser zerfleusst, und sich darinnen setzet,
 „ohne daß es von selbigem aufgelöset wird, und ohne daß es selbigem an
 „und vor sich einen fremden Geschmack gebe, sie wäre denn mit andern
 „Theilen versezt.“ Varia quoque de terra simplici pura, & elementari, fabulantur Physico-Chymici: me vero ejusmodi terram, nusquam statuere, aperte fateor; quamlibet enim terram ex alienis, & heterogeneis particulis, e. g. falsis, aliisque, esse compositam, equidem reor; tale enim caput mortuum, quasi purum & simplicissimum, in fertili creato mundo sine labore Chymico, unquam extitisse, sensibus meis apprehendere non valeo.

§. X.

Si itaque brevissimam quoque, ex hactenus prolatis definitionibus, ad terram sic dictam miraculosam, applicamus, illa criteria, quorum mentio injecta est, eidem non inesse, facile convincimur. Nam

- 1) ejus corpuscula invicem uniuntur, & compacta substantia particulis, ad unionem necessariis, non destituitur; secundum §. VI.
- 2) Nullum aliis lapidibus præbet fundamentum, cum lapidea substantia ipsa sit, secundum §. VII.
- 3) Hinc glutinosa materia omnino gaudet; secundum §. eundem.
- 4) Aquæ ipsi injecta, ut alia substantia arcte compacta, resistit, secundum §. VIII. &
- 5) digitis, ut aliae terrae, sicca conteri non potest, secundum §. eundem.

Procul hinc dubio, e terrarum regno dejicienda, & in lapidum regiones transferenda est miraculosa terra; id quod in sequentibus ulterius demonstrabo.

Ast, cum tam variae lapidum classes reperiantur, certo in eo nunc quaestio movenda venit, ad quamnam in specie lapidum classem, nostra terra

terra

terra miraculosa spectet? Saepissime in hac re me dubium fuisse, eloqui non erubescō. Primo enim intuitu, nostra terra lapidum naturam, ratione duritiei, minus perfecte æmulat, eam quidem ob causam, quoniam se facilius cultro scalpi, & dentata ferra scindi, patitur, quanquam ut alius lapis, poliri non admittat. Praeterea, etsi, ut alius lapis, firmis etiam digitis, non conterenda sit (quod alioqui magnum lapidis negativum est) tamen, si eam tangimus & palpamus, pinguem aliquem contactum, smegmatis instar, in ea observamus. Accedit denique, cum *ΡΟΤΤΙΜ* illum, supra, pro meritis suis adductum, virum, in lapidum & terrarum examine versatissimum, eo nomine consulerem, & proprietates, nostræ terræ miraculosæ, cum steatitis, dilucide ab illo illustratis, compararem, quod, in omnibus fere punctis utrasque species convenire, deprehenderim. Valide igitur me coarguit. Quæ cum ita sint, ut ipsa Auctoris verba benigne audiat, & vobiscum reputetis, iterum atque iterum rogo. Ita verò fluunt ⁽¹⁶⁾ „Quod ad proprietatem lapidis nostri, nimirum steatitis „(des Specksteins) spectat, crudi odoris, & ad sensum pinguis est, „hæcque attributa plurimum sentiuntur, quando in minores particu- „las conteritur. Aër eum parum alterat, modo quod inde magis in- „duretur“. Et hæc criteria in nostro novo lapide evidentissima sunt. „Wenn ich ihn ins Wasser werffe (pergit Auctor Berolinensis) so zie- „het er zwar etwas Wasser mit einem Gezische in sich, wegen seiner „festen Zusammenbackung aber, und weil sein Gluten mehr ausgehärtet ist, „zerfließet er doch nicht, wie die ordentlichen Thone.“ Eadem se produnt vestigia, si nostrum lapidem in aquam demittimus, nunquam enim defluit, aut ex toto in aqua liquescit, quanquam, propter absconditas fibras, sese in partes dissolvat, eamque aquam pinguedine

hohp siffino or ni bulli ruz C. loq. sturke, m. m. n. gen. in qua-

mi (16) Fortsetzung der chymischen Untersuchungen, p. 91.

quadam, tingendo, simul argilloso gustu atque odore imbuit. Spe-
ctant ad hoc phænomena, quæ CARDANVS loco citato, notavit, ver-
bis: quadam solum molliuntur aqua, ut lapides plurimi. Refert
AGRICOLA, marmoris partem vidisse mollem factam, ab aqua cum
in ea diu jacuisset. Hæc terrea esse necesse est, quæ nunquam per-
fecte liquecant. Item: „Wenn man ihn pulverisirt, so kann man
„ihn mit Wasser zu einen Teig machen, der sich einigermassen auf der
„Scheibe drehen und formiren lässet. Im Feuer wird er hart, und
„zwar je gelinder das Feuer ist, desto grösser wird auch seine Härte,
„so daß er leiglich mit Stahl stark Feuer schlägt, und zugleich eine rechte
„schöne Politur annimmt“. Nostrum vero lapidem, toties terram
miraculosam Saxonicam dictum, sic quoque per ignem posse tractari,
primo intuitu me dubitasse, concedo: tentamine vero, moderato sal-
tem igne, instituto, illum tam durum reddi posse, vidi, ut posthinc
non solum ipse ignem, cum chalybe affricus, ederet, sed etiam cha-
lybem ipsum usu detereret, tandemque, ceu pulcherrima Jaspis, expo-
liretur. Multo vero major admiratio orta fuisset, nisi fibra; supra no-
tata, & ab aliis metallica, (Klüfste) dicta, eum sub ignis induratione,
præter opinionem celerius in partes dirimissent plurimas. Cum vero
Steatitarum tractationem, a POTTIO celeberrimo, continuatam, quia
Chymicæ artis expertus sum, amplius prosequi, & ad novum nostrum
lapidem applicare prohibeor, spero tamen, allata rationum & compa-
rationum, momenta sufficientia fore, quibus nostra terra miraculosa,
in Steatitarum classem recipi possit ex merito.

§. XI.

Duo adhuc incident, præter ea, quæ hæctenus enarravimus, novi
nostri lapidis phænomena, quæ præterire in præsentem non licet. Alte-
rum est negativum, alterum positivum. Illud in eo consistit, quod

in

in substantia cum acidis minime effervescat, cui tamen conflictui, alia terreæ substantia, haud difficulter patent. Qua ex causa, consentiente novæ Mineralogiæ Auctore, iste lapis argillarum ordini verifimilius adscribendus esset. Multo vero minus illi me in suas partes trahent qui nostrum, varii coloris lapidem ad immatura transferre marmora intendunt: nihil enim consortii cum marmore habet, & ex oculari inspectione patriæ suæ, patescit, eundem non in stratis (Sibgen) sed potius in dispersis, & hinc inde exeuntibus venis tenuibus, secundum §. IV. excurrere; id quod tamen Latomiis marmoreis repugnare, dicunt. Deinde etiam, naturæ & indoli marmoris in eo ad-versatur, quod ejus conversio in calcem, ustione non procedat: cum tamen omnia marmora, ignis vi, in calcem vertantur. Ad alterum, & affirmativum quidem, proprium, refero martialem lapidis naturam: cum ferro enim familiaritatem fovet majorem, quam quis cogitasset, sicuti ex Magnetis effectu, dilucide apparet. Nonsolum enim magnes, ex nostra terra miraculosa usta & calcinata, ferreas particulas attrahit, sed hanc etiam tractionis promptitudinem celerrimam, in terra minus tosta, utroque tamen sine grossiuscule contusa, observavimus constantius, quam ex minera ferrea ipsa. Atque hæc ferri combinatio sine dubitatione impedit, quo minus, ex ejus massa, currente rota, urceus exeat. Argillam enim & limum, inter se, ratione elementi smegmatici, valde convenire, & non nisi colore martiali croceo, limum ab argilla differre, meo judicio semper arbitratus sum. Ferri enim permistio, argillam sua depauperat pinguedine, sive ut Clarissimus POTTIVS eloquitur, gluten rapit, & ita macilentam reddit argillam, ut ne quidem postea tanquam argilla usurpari, sed modo ut limus, ad varios in oeconomicis rebus, usus, adhiberi queat. Caeterum lapi-

dem nostrum miraculosum, seu potius mirabilem dicendum, ferrea quoque natura gaudere, ex ipso colore ceneri potest.

§. XII.

Licet in physicis imprimis, quæ in resolutionem & operationem chymicam, per ignem excurrunt, me non tam exercitatum reputem, ut arcana inde naturæ prodere possim: id tamen perspicio bene atque video, quando alii parem mecum opinionem ferunt. Sic enim conjecturis meis levioribus, non leve additur pondus, cum peritus quidam Auctor in jucundissima & lectu utilissima tractatione ⁽¹⁷⁾ in plurimis a partibus meis stare observaretur.

- 1) Zu denen Lettenartigen Verhärtungen gehören alle diejenigen Steine, welche mit dem Scheide-Wasser keine Aufwallung verursachen, im starken Glüh-Feuer aber einen größern Grad der Härte annehmen.
- 2) Wenn man den Unterschied der verhärteten Letten in Betrachtung zieht, so findet man, daß sich dieselben in weichere und härtere einteilen.
- 3) Die weichern unterscheiden sich besonders von denen Erden dieser Art darinnen, daß sie sich durch das Wasser in keine schmierigte Masse verwandeln lassen, sondern ihre vorige Festigkeit und Verbindung behalten.
- 4) Einige von denenselben lassen sich mit dem Messer schneiden oder schaben, sind durch das Anschleiffen zu keiner Politur zu bringen, und greiffen sich hart und seiffenartig an. Hieher gehören der Speckstein, Steatites, die Seiffenletten, das Steinmarck, der Lapis ollaris, und die in Sachsen befindlichen sogenannten Richterischen Erden.

§. XIII.

(17) Gesellschaftliche Erzählungen, 2ter Theil, p. 265.

§. XIII.

Cum igitur miraculosa hæctenus dicta terra, terræ criteriis atque proprietatibus §. X. prolatis, in omnibus repugnet: sane eam in lapidum regionem, & speciatim inter steatitarum classem, ut transferamus, quomodo sæpius dictum est, propemodum necessarii cogimur; siquidem eam quoque violaceis, roseis, viridibusque coloribus, albisque venis, uti marmora indutum esse, conspiciamus. Quamvis vero, cultro tantum eam aliquatenus scalpere, & scindere liceat; non tamen ullo modo, ut marmor expoliri potest: etsi ejus obtusa latera, super pannum lanatum sæpiissime teruntur, atque frictio aliquandiu repetitur, tam lucidum tandem communicent splendorem, qui oculis facile, marmor esse, sibi imaginetur.

§. XIV.

Antea vero, quam a palæstra disputatoria discedamus, bina ultimo puncta resolvenda erunt, primum, annon ex opinione Dn. D. VOGELII in Systemate Minerali practico, terra nostra, (liceat distinctionis causa eam ita adhuc appellare,) ad sententiam Ludwiganam inter Lithomargas locanda sit? Nego vero totum argumentum. Describit enim VOGELIUS lithomargam, quod sit terra argillacea, quæ non, ut aliæ in cuniculis invenitur, verum inter scissuras & recessus lapicidarum existeret. Ille tamen locus natalis, & fundamentum argillaceum, diversa habent criteria. Equidem non nego, in illis locis, quæ a celeberrimo LUDWIGIO, & ejusdem imitatore, experientissimo VOGELIO animadvertuntur, varias coloratæ Lithomargæ species reperiri: Attamen, omnes & singulæ tam ratione natalis loci, quam ratione partium constitutarum a terra nostra supra dicta miraculosa, ad differentiam usque summam distinctæ sunt. Secundum, quod mihi

retinui, ut adhuc excuterem, priusquam rivi clauduntur, est id, quando Excellentissimus LUDWIGIVS noster (forsitan ut terræ nostræ, olim miraculosæ dictæ, usum tribueret) asseruit: imo ad ipsum Ophitium lapidem sive marmora sic dicta serpentina⁽¹⁸⁾ polienda eam, scilicet terram miraculosam, commode adhiberi posse. Cui vero opinioni modeste subjicio, tam naturalem pinguedinem & saponaceam terræ nostræ naturam, ostendere, non fieri posse, ut polituræ serpentinae lapidis interserviat: magis vero experientia doctus, cum saepiuscule scrutationem instituerim, asseverare possum, longe alium lapidem, in vicinia eadem PLANITII, propter Zwickaviam ita vocati, deprehendi, qui pro usu polituræ, Zeblicii, usurpatur. Ac si arcanum Zeblicensium prodidero quid mihi erit? Dicam. Insignis lithanthracum voratina schisto aliquo protegitur, tecto nominato; sed enim vero cum aliquando flamma & ignis subterraneus, expansis plane naturalibus, oriretur, hoc ipsum tectum Schisticum, ita induratum & fere calcinatum fuit, ut nulli propemodum usui esset; usque dum tandem hunc ipsum lapidem lithanthraces tegentem, induratum posthinc, ustum (ben Brand) nominarent. Atque hoc idem, quod ustum vocatur, illam ipsam materiam suppeditat, qua arcani loco tornatores serpentinae lapidis, pro politura, uti solent quam frequentissime.

§. XV.

Interrogari nos posse tandem ab aliquo, putamus, cui bono hæcenus, descriptus lapis, vel terra miraculosæ sit? Aut, quem usum de ea prætolari liceat? Ad hanc questionem paucis ut respondeamus, necesse est. Fossile hoc, quod cunctis hilarius, & vere admirandum dicendum est, propter pulcherrimos suos, varie conditos,

(18) vide in Museo Richteriano, p. 200.

tos, & pictos colores, quos non facile artificiosissimus Apelles, si variegatas regiones, & nitide positas urbium, viarum publicarum, sylvarum, fluminum, & horum pontium figuras, aut cœli mollitiem, nubila, instantem tempestatem ex tonitru, aut fulguris, vel etiam in alia tabula orientis solis lucem, in alia occidentis, aut agri & pratorum culturam, in minimis depingeret, superabit. Inveniuntur enim, inquit *CARDANVS* ⁽¹⁹⁾ quandoque in Pario (quod marmoris species est) formæ conspicuæ venarum varietate ac concursu, quæ effigiem pictæ haud inferiorem referunt. Et ob hanc pulchritudinem & gratiam, lapidem, vel terram nostram miraculosam, theoretice magis, vel, ut *Plinius* habet deliciarum causa, a quolibet desideratam esse, constat, & cum propter latentem sedem, an fructus, & quales ferre queat, aut ad quænam utensilia mechanica utilis esset, solertiori studio nemo quæreret, hoc etiam causa fuit, ut nemo de eo curaret. Cum vero postea experientia detectum est, lapidem hunc facili studio scalpî atque scindi, ignisque vi, ad singularem duritiem assumendam, cogî posse: tanto facilius concedendum esse, credidimus, ex eo omnia varia vasa cœlari, variasque statuas sculpi posse, quæ forsitan, ratione durationis temporis, olim antiqui, contra injurias fortes, aëri, aquæ & igni, ut marmora resisterent, sed ad structuram infidelis erat. Dandum enim magnopere est, quod eam maxime ob causam, quam supra §. X. de ejus fibris dedimus metallicis, minutas tantum partes, imo particulas communicare queamus. Centies enim milliesque priusquam ejusmodi proportio gignitur, perire omne artificium solet. Antea excitatus *CARDANVS* ubi l. c. de marmorum generibus exponit, eadem fata expertus est, quando scribit: Est & varium generis di-

(19) Lib. cit. Lib. VII. de Lapidibus, pag. 377.

diversi, quod fragile plerumque est, & sponte rumpitur, quoniam partes in eo quædam crudæ, quædam nimium exustæ sunt. Num improbe, an juste faciat, qui terram nostram miraculosam Saxonicam ad imperfecti marmoris speciem ablegaret? vide & supra §. X. Feliciori tamen successu, huic incommodo obviam iri posse, putarem, si istos lapides potius in profunda altitudine cæderent fossores: siquidem illis fibris (einer Verwitterung) absque dubitatione tribuendum est, ut non magni molis lapides protrahantur. Omnia etiam quæ hæcenus sub nostris fuerunt manibus, lapidum frustra, non nisi in terrarum plantis fracta sunt, ut PLINIVS ⁽²⁰⁾ refert: Est viridis lapis, vehementer igni resistens, sed nusquam copiosus: & ubi invenitur, lapis non saxum est. Hanc quidem observationem ulteriori contemplatione, ut dignam existiment, Naturæ consulti in Saxonia, rogamus; quantum reliquæ Steatitæ, repertis quoque in ipsa earum altitudine, obscuris fibris, vix minimam spem, majorum acquirendarum partium relinquant. Cæterum ne nostrum Saxoniam Electoralis novum lapidem, omni plane usu practico carere existimemus, post varia instituta tentamina, & prius diversis artificiosè admixtis salibus, probandum est, annon pigmentum resulet exinde mirabile quoddam violaceum, aut alius graticoloris: ex ejusmodi enim exploratione, chymice tentanda, varios adhuc usus prodituros esse, variis argumentorum illecebris mihi persuadeo. Alio etiam modo neque scalpendo neque conterendo, utilis ut proveniat, in œconomia, pigmenti species, aut ut effici queat, convictus loquor. Siquidem lapidis pinguedo naturalis sinegmatica impedit, quo minus, aliorum pigmentorum more, hic nostræ terræ miraculosæ pulvis, egregii alioquin violacei coloris, cum oleo

(20) L. c. Lib. XXXVI. c. 22. ab XIV. dilato. III. (2)

oleo aut aqua intime uniatur, nisi primum mediante ignis tortura, minerale sinegma extinctum sit. Tunc statim, si conteritur, colorem violaceum gratiorem, magisque vividum & floridum, oriri, sentimus. Medicis lampada tradimus: an iste lapis, capitis dolores sedare, ad alligatus, & serpentum ictus, possit? an phreniticis & lethurgicis ad ligatus prodesse queat? an iis, quæ urenda sunt, aut secanda, ex aceto illitus, ita corpus obstupescere faciat, ne sentiat cruciatum? quos effectus omnes PLINIVS ⁽²¹⁾ marmorì & ophiti adscripsit.

E P I L O G V S.

M V T U A T

Hæc sunt, Viri Illustres, Magnifici, Excellentissimi atque Experientissimi, quæ in conspectu Vestro (splendidissimo proponere constitui, Vestraeque censuræ offerre, cum me in Collegium Vestrum Academicum Cæsareum Naturæ Curiosorum benignissime aggregaveritis, mihi que vix hætenus merito, locum, inter tot tantosque eruditissimos, humanissimosque Viros, concesseritis: id quod gratissimo etiam animo agnosco. Nunc vero ipsi judicabitis, num sapientis tria munera implevi: Est enim sapientis officium, inquit CARDANVS ⁽²²⁾ pulchras primo dubitationes proponere: ac etiam si fieri potest, utiles inde solutiones, causasque afferre, & nihil circa causæ redditionem absurdum docere. Favorem igitur veniamque Vestram mihi expeto, ubicunque in Re naturali fatis ardua, a veritate deflexi & non ad mentem Vestram subtilem acremque Vestri iudicii lancem, scripsi: satis erit mihi, si etiam omif

(²¹) l. c. Lib. XXXVI. c. 7.

(²²) l. c. Lib. XIV. p. 725.

omissis aliis ambagibus una aut altera saltem sententia, Vobis placuerit. In concretis enim subterraneis, vel ex abyssu orbis terrarum petitis, sine conjecturis, ne dicam erroribus, judicare, vix hominis est, qui a se humanum nihil, alienum putat. Tandem nihil superest, quam ut Vobis, Vestraeque Celeberrimae Academiae, pia vota nuncupem, quorum in memoriam lapideum illud monumentum Samuelis ⁽²³⁾ Eben Ezer, quod inter Mizpa & Sen ponebat, extrui velim, adjecta inscriptione: Huc usque Dominus Deus Illustri Collegio providit, ut illud adjuvaret.

T A N T V M.

(²³) I. Sam. VII. v. 12.

V6. 99 OK.

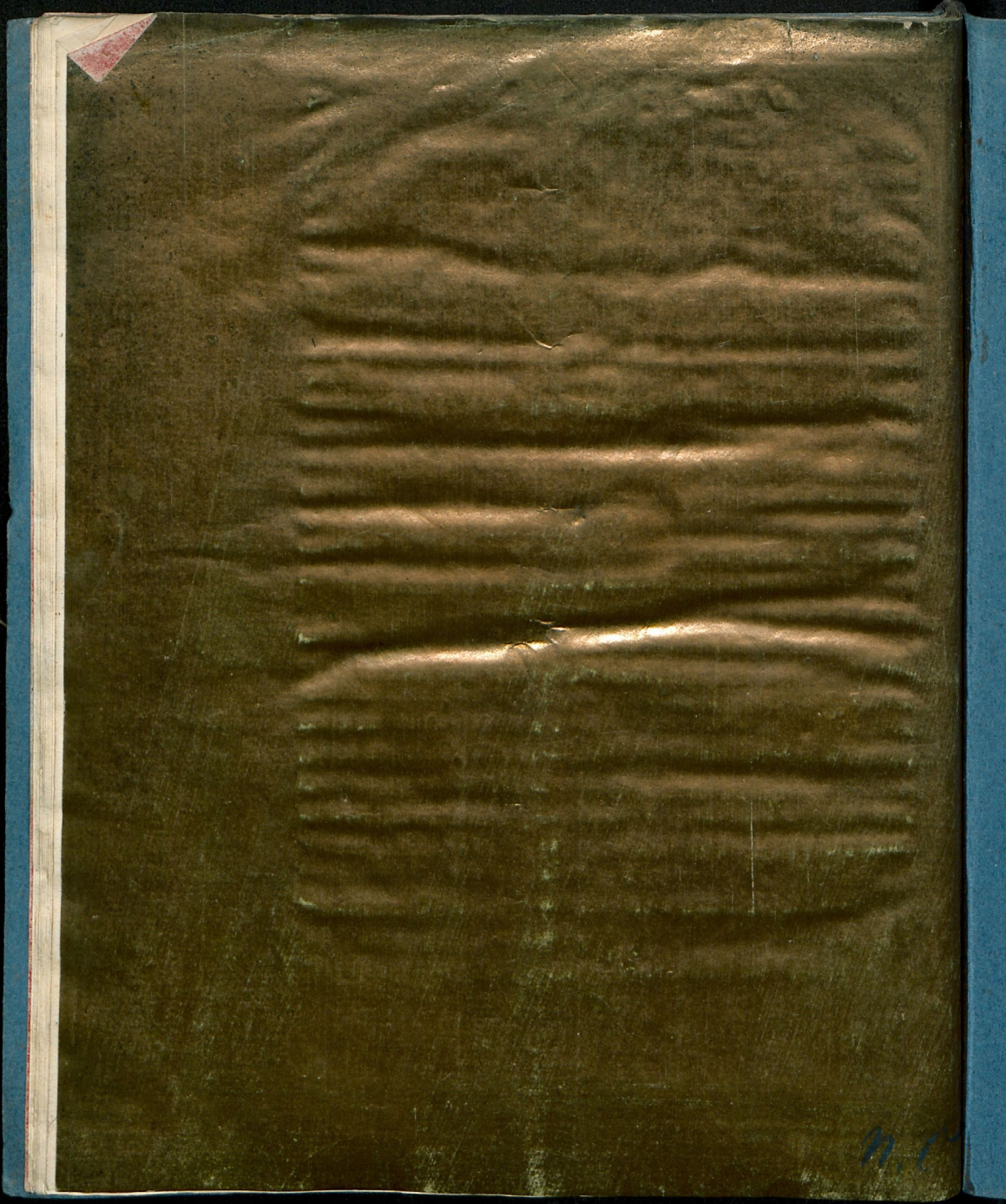
12502314

n. 5

2

184. 184

184. 184

ORATIO INAUGVRALIS

PRO

INGRESSV IN COLLEGIVM ILLV-
STRE NATVRAE CVRIOSORVM
IN GERMANIA

QVA SIMVL PENSVM SOLVITVR:
DE

TERRA MIRACVLOSA SAXONICA AN STEATITES SIT?

PER

JVLIVM ERNESTVM DE SCHV'TZ

EQVITEM ET ACADEMICVM CVRIOSVM

DICTVM

PHILOMETOREM

HAEREDITAR. IN ERDMANNSDORFF &C. REGIO-ELECTORA-
LIVM SAXONICARVM PRAEFECTVRARVM AVGVSTO-
BVRGI ET FRANCKENBERGAE CAPITANEVM
PRAEPOSITVM.

FRIDRICOSTADII,

EX TYPOGRAPHEO HAGENMÜLLERI.

*Sancti J. Hilli Landeshauptmann
Herrn Friedrich Hagenmüllers*

